

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

*О. В. Ареф'єва, д. е. н., професор, Національний авіаційний університет,
lena-2009-19@ukr.net, orcid.org/0000-0001-5157-9970,*

*Н. В. Коваленко, д. е. н., професор, Національний транспортний університет,
Kovalenko-nv@ukr.net, orcid.org/0000-0001-8011-1373,*

*М. М. Андрієнко, к. е. н., доцент, Національний авіаційний університет,
andrienko2008@ukr.net, orcid.org/0000-0003-4148-4737*

Методологія дослідження. При проведенні дослідження інтелектуального потенціалу підприємства було використано метод наукової абстракції – при визначенні теоретико-методологічних підходів щодо сутності поняття «інтелектуальний потенціал»; системного підходу – при використанні методичного підходу до складових процесу управління ефективністю інтелектуального потенціалу підприємства.

Результати. Визначено склад економічної категорії «інтелектуальний потенціал», виходячи з узагальнення характеристик на основі наукових розробок дослідників щодо ефективного управління на підприємстві. Виявлено, що існуючі протиріччя між об'єктом та суб'єктом у процесі управління інтелектуальним потенціалом доцільно розв'язувати за допомогою економічних інструментів: ціль, мета, принципи, методи, способи та показники оцінки роботи підприємства.

Новизна. Запропоновано методичний підхід щодо ефективного управління інтелектуальним потенціалом інноваційного підприємства, сутність якого становить системна покрокова оцінка економічних інструментів, метою якого є гармонізація виробничо-економічних інтересів між об'єктами та суб'єктами у ході створення наукомісткої продукції. До структурного складу процесу збалансування гармонізації виробничо-економічних інтересів між суб'єктом та об'єктом в галузях інноваційної діяльності відносяться: цілі та завдання розвитку інноваційного підприємства, інструменти забезпечення ефективного використання інтелектуального потенціалу підприємства, принципи забезпечення ефективності використання інтелектуального потенціалу підприємства та очікувані результати у вигляді наукомісткої продукції.

Практична значущість. На основі результатів наукового дослідження запропоновано економічні орієнтири для управління інтелектуальним потенціалом інноваційного підприємства, що сприятимуть розв'язанню існуючих протиріч при здійсненні виробничо-господарської діяльності, що сприятимуть розвиткові інноваційних напрямів роботи.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, виробничо-економічні інтереси, інструменти процесу управління, принципи, інноваційна продукція.

Постановка проблеми. Ефективність діяльності суб'єктів господарювання у значній мірі залежить від наявності та процесів ефективного управління інтелектуальним потенціалом підприємства. Враховуючи, що в сучасних умовах всі суб'єкти господарювання орієнтуються на ефективне викорис-

тання інтелектуального капіталу, оскільки він є визначником успіху будь-яких суб'єктів господарювання, то необхідно визначитися з інструментами процесу управління ефективністю інтелектуального потенціалу підприємства, результатами діяльності яких є інноваційна продукція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні дослідження в галузі управління інтелектуальним потенціалом не дають повної характеристики складових та визначення сутності процесу ефективного управління ними при виготовленні наукомісткої продукції. Наукові інтереси теоретиків та практиків останніми роками зосереджені на вивченні цілісності поняття «інтелектуальний потенціал» та процесах управління ефективністю його використання на підприємствах, що випускають інноваційну продукцію. Варто відзначити праці Вовканич С. Й. [3], Манів С. З. [5], Носової Т. І. [6], Перерви П. Г. [7], Ситник Й. С. [9], Холявки Л. Ю. [10] та інших, які визначають склад та характеристики складових економічного потенціалу суб'єктів господарювання, проте цілком відсутня єдина інтерпретація процесу управління ефективністю використання інтелектуального потенціалу на інноваційних і підприємствах. Тому проаналізувавши наявні визначення, доцільно зупинитися на основних складових інтелектуального потенціалу підприємства. Процеси управління ефективністю використання інтелектуального потенціалу потребують дослідження в сучасних умовах, враховуючи мінливе агресивне зовнішнє середовище.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є визначення сутності поняття «інтелектуальний потенціал» та процесу ефективного управління інтелектуальним потенціалом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше поняття «потенціал» згадується науковцями приблизно у 60-х роках ХХ століття. Процес походження поняття «потенціал» ймовірно з латинського «*potentia*», дослівний переклад «приховані здібності, можливості, могутність, силу, потужність, засоби та запаси, котрі можуть бути приведені конкретно в дію». Тобто, потенціал визначається через комплекс складових, що вже були створені в минулому та задіяні в теперішній час, крім того будуть використовуватися в майбутньому.

За визначенням сучасного тлумачного словника української мови визначає сутність поняття «потенціал» як приховані сили, здатності, запаси та резерви будь-чого для

будь-якої сфери діяльності, котрі можуть проявлятися за конкретних умов. Крім того, дане поняття «потенціал» визначається в економічному енциклопедичному словнику та характеризується як сукупність економічних ресурсів, їх оптимальної структури, які будуть в майбутньому раціонально використані з метою досягнення запланованих цілей.

Маочук Є. зазначає, що «інтелектуальний потенціал» – це спроможність людини, творити, нагромаджувати і використовувати, через призму високої духовності, знання, проекти, ідеї, інтелектуальну власність для свого (і не лише свого) розвитку – соціально економічного, науково технічного, духовно культурного, морально правового, тощо. [5].

Визначення поняття інтелектуального потенціалу дається також і в економічному енциклопедичному словнику за редакцією С. Мочерного, де сказано, що інтелектуальний потенціал – це сукупність розумових і творчих обдарувань людей і можливість їх збагачення, на основі яких формується їх здатність засвоювати нові знання та інформацію, а також використовувати їх для створення і впровадження нової техніки і технології, інших елементів продуктивних сил, а також усіх підсистем національної економіки [4].

Відповідно до напрацювань Манів С. З. до складу інтелектуального потенціалу входять: генотип батьків, рівень освітнього розвитку батьків, стан здоров'я батьків, мова батьків, морально-етичний розвиток батьків, духовно-культурний розвиток батьків, генотип індивіда, знання, суспільні відносини, базисні та відбудовні відносини суспільно-економічної системи держави. На думку Манів С. З. сутність інтелектуального потенціалу зводиться до вищої системи пізнавальних (розумових) здібностей людини, у складі якої присутні активне творче мислення; здатність з швидкістю та легкістю набувати нові знання і вміння та можливість до створення нового, нагромадження й використання знань, проектів, ідей інтелектуальної власності для власного та суспільного розвитку: соціально-економічного, науково-технічного, духовно-культурного, морально-правового, тощо [5].

За твердженням Перерви П. Г. економічне поняття інтелектуальний потенціал підприємства досить часто використовується в формі інтелектуального капіталу, що забезпечує розвиток інновацій та ефективність економічних та соціальних явищ. Тим самим, основне призначення пояснюється тим, що якраз інтелектуальний капітал впливає на реалізацію індивідуального темпу та безпосередньо впливає характер оновлення технологій виробництва продукції підприємства. Таким чином, сукупність цих всіх складових впливає на забезпечення конкурентних переваг на даному ринку і зростання економічного ефекту суб'єктів господарювання [7].

За визначенням Мельника Л. Г. інтелектуальний потенціал забезпечує створення нових матеріальних і духовних благ внаслідок реалізації набутих знань, досвіду та високого рівня кваліфікації працівників суб'єкта господарювання [10]. Проте, на інтелектуальний потенціал здійснюють вплив не лише досвід і знання, але й сукупність інтелектуальних ресурсів до складу яких відносять існуючі в суб'єкта господарювання визначені засоби з метою створення інтелектуального капіталу. Тому, зрозуміло, що інтелектуальний потенціал – це економічна категорія, що включає у своє розуміння інтелектуальні ресурси та інтелектуальні можливості з метою реалізації запланованих заходів. [8] За допомогою інтелектуального потенціалу можна реалізувати забезпечення зв'язків між складовими елементами інтелектуального капіталу, зокрема: інновацій, нововведень в техніко-технологічних процесах, інтелектуальна власність, професійний рівень підготовки висококваліфікованих фахівців тощо. Доцільно зазначити, що складові елементи інтелектуального капіталу на підприємствах машинобудівної галузі створюються та реалізуються у виробничих процесах: проектування, планування, виробництво, реалізація, обмін, тощо та інструменти управлінських рішень у результаті яких досягається отримання додаткової суми економічного ефекту [6].

Тому Перерва П. Г. та Марчук Л. С. стверджують, що «інтелектуальний потенціал» – це комплексна економічна категорія, у складі якої є: ідеї, інновації, освіта, наука,

технології, ефективне використання яких забезпечить створення інноваційної продукції з інтелектуальною складовою [8]. Вовканич С. Й. також визначає сутність поняття «інтелектуальний потенціал» суб'єкта господарювання. У це поняття Вовканич С. Й. вкладає здатність до нагромадження, створення й використання нових знань, ідей, проектів, моделей поведінки, наукової та технічної інформації, котрі стануть інтелектуальною власністю України і будуть активно сприяти її розвитку та інтеграції [3]. Аналіз праць Ситника Й. С. визначає, що поняття «інтелектуальний потенціал» можна розглядати з точки зору економіки, як реалізація набутих навичок для реалізації певного виду різноманітної діяльності: економічної, інтелектуальної, соціально-економічної, технічної, управлінської, що при певних умовах можуть бути використані у вигляді інтелектуального капіталу [9].

В першу чергу доцільно буде зупинитися на складових елементах інтелектуального потенціалу підприємства, що випускає інноваційну продукцію. До складу інтелектуального потенціалу інноваційного підприємства включаються такі елементи, за допомогою яких можна отримувати наукомістку продукцію із значною інтелектуальною складовою, при реалізації якої підприємство та держава отримують прибутки та відповідні дивіденди, що надходять до бюджету при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності у вигляді експортування продукції до країн ближнього та дальнього зарубіжжя.

Сучасна наукомістка продукція вітчизняних підприємств країни може бути створена при відповідних умовах та наявності висококваліфікованих фахівців. Сприятливі умови, які необхідні для отримання сучасних наукомістких технологій визначаються внутрішнім та зовнішнім середовищем діяльності суб'єкта господарювання та впливають на створення нової сучасної конкурентоспроможної продукції не тільки в нашій країні, але й за кордоном. Доцільно відмітити, що при реалізації цих умов, що дозволять отримувати сучасну наукомістку продукцію, не можливо без кваліфікованого персоналу, освіта яких постійно вдосконалюється за допомогою цілої системи, розробленої на сучасних інноваційних підпри-

емствах у будь-якій галузі економіки. В системі безперервного навчання персоналу відносять рівень освіти та його підвищення, різноманітні курси й заходи, результатом яких є ріст знань та вмінь працівників на протязі всього життєвого циклу випуску продукції інноваційного підприємства. Якщо буде реалізовано всі ці напрямки роботи, то можна говорити і про їх вплив на соціально-економічне життя в країні. Таким чином, управління інтелектуальним потенціалом передбачає реалізацію такого механізму із використання умінь, знань, навичок, компетенцій для отримання бажаних результатів роботи інноваційного підприємства. Вітчизняні інноваційні підприємства не можуть бути конкурентоспроможними, якщо не використовують та не залучають інтелектуальні ресурси у свою діяльність. Тому можна стверджувати, що інтелектуальний потенціал – це головний чинник забезпечення ефективності діяльності інноваційного підприємства.

Теоретичні та практичні дослідження в галузі інтелектуального потенціалу не дають єдиного визначення даного поняття. Тому проаналізувавши наявні визначення, доцільно зупинитися на основних складових інтелектуального потенціалу підприємства. Процеси управління ефективністю використання інтелектуального потенціалу потребують дослідження в сучасних умовах, враховуючи мінливе агресивне зовнішнє середовище. Інтелектуальний потенціал підприємства – це економічна категорія, яка постійно розвивається, оскільки суб'єкти господарювання теж змінюються під впливом мікро- та макросередовища, що в свою чергу впливає і на зміни у мезо-середовищі.

Провівши аналіз і дослідження вітчизняних й іноземних науковців та практиків щодо вивчення питання сутності інтелектуальним потенціалом підприємства доцільно зупинитися на наступному визначенні. Інтелектуальний потенціал – це система постійно змінюваних ресурсів минулого, теперішнього та майбутнього, що використовуються суб'єктом господарювання з метою досягнення ефективності діяльності підприємства.

У працях науковців до таких ресурсів відносять такі елементи: здібності, можливості, уміння, навички, знання, компетенції, що використовуються в теперішньому часі для отримання позитивних результатів у майбутньому. Для того, щоб повністю реалізувати всі наявні інтелектуальні ресурси необхідно обов'язково їх забезпечити: фінансовими, матеріальними, інформаційними, виробничими, трудовими, інвестиційними, ресурсами, маркетинговими знаннями тощо.

Проте, в ринкових сучасних умовах, коли ще не зовсім відпрацьовані всі процеси управління ефективністю використання інтелектуального потенціалу підприємства необхідно визначити протиріччя, що до цього призводять. Такими протиріччями можуть бути: протиріччя між бажанням власників підприємства та інтелектуальними можливостями працівників; між випуском максимально якісної продукції та рівнем кваліфікації підготовлених працівників; між спеціалізацією виробничих процесів та постійною підготовкою працівників до різноманітних змін; між економічними інтересами різних галузей економіки та економічними інтересами працівників. Таким чином, всі суперечності слід узгодити за допомогою таких складових: цілі та завдання, інструменти, принципи та очікувані результати від ефективного використання інтелектуального потенціалу інноваційного підприємств (рис. 1).

Процес управління ефективністю використання інтелектуального потенціалу підприємства представляє собою систему організаційних, економічних, правових, управлінських та регулюючих інструментів та послідових дій, які формують і впливають на порядок використання інтелектуальних ресурсів, що призводить до досягнення очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів, з використанням економічних законів, відповідно до ситуації на ринку.

У складі процесу управління виділяють елементи, саме ті інструменти за основі яких можна реалізувати процеси управління інтелектуальним потенціалом.

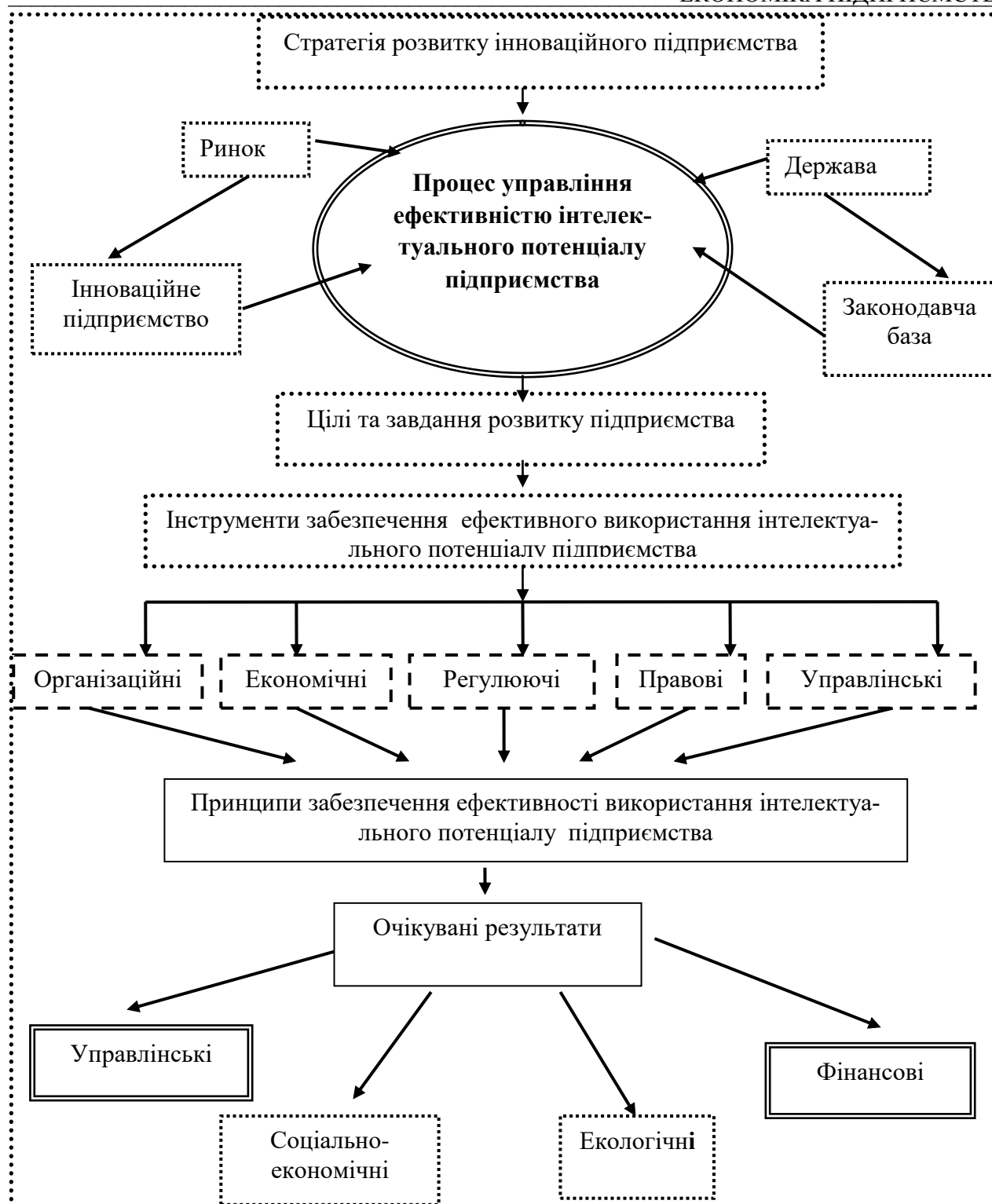

Рис. 1. Баланс гармонізації виробничо-економічних інтересів між суб'єктом та об'єктом в галузях інноваційної діяльності

Використання запропонованих елементів у процесі управління ефективністю використання інтелектуального потенціалу інноваційного підприємства впливають безпосередньо на очікувані результати його роботи. Структурно-логічна модель складових процесу управління ефективністю інтелектуального потенціалу, що впливають на

ефективність роботи інноваційного підприємства, визначається за такими рівнями: валовий прибуток, чистий дохід від реалізації продукції, ціна за продукцію, якість кількісні та якісні показники тощо. Принципами реалізації процесу управління ефективністю інтелектуального потенціалу підприємства є: вимір результатів роботи підприємства та

його окремих підрозділів; оцінка ефективності роботи підприємства; провадження управлінських дій; моніторинг ефективності.

Таким чином, на нашу думку, принципами за якими реалізуються всі складові процесу управління ефективністю інтелектуального потенціалу підприємства є: системність, оптимальність, узгодженість, раціональність, ієрархічність. Крім того, до принципів також слід віднести інтеграційність, точність, максимум пропозицій, еластичність, обґрунтованість цін, юридичність, науковість, інноваційність, конкурентоспроможність, комплексність, соціальна орієнтація, відкритість, єдність теорії та практики, самоокупність та ефективність.

На нашу думку зв'язок процесу управління ефективністю використання інтелектуального потенціалу підприємства доцільно пов'язувати з об'єктивними умовами функціонування зовнішнього та внутрішнього середовища та їх характеристиками, за допомогою яких здійснюється вплив на результати роботи.

Висновки. Таким чином, у складі процесу управління ефективністю використання інтелектуального потенціалу інноваційного підприємства доцільним буде визначення основних етапів його розвитку, які відображають роботу всіх інтелектуальних ресурсів з метою виконання виробничих та невиробничих завдань на основі підбору висококваліфікованих фахівців, які забезпечать якість продукції; отримання необхідної інформації з різних джерел; визначення основних показників роботи підприємства та показників розвитку; корегування поточної діяльності тощо.

Література

1. Андрієнко М.М., Шпак І.О. Економічна оцінка критеріїв управління результативністю підприємства. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки.* 2021. № 4(63). С. 35-40. <http://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/1205>
2. Ареф'єва О., Титикало В. Збалансований механізм формування стратегії машинобудівного підприємства в умовах трансформацій при просторово-процесному управлінні. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка.* 2022. №13(26). <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/447>

3. Вовканич С.Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея. Львів, 2001. 540 с.
4. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / за ред. С. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.
5. Манів С.З. Інтелектуальний потенціал: його суть та складові. *Економіка та держава.* 2009. № 6. С. 51-55. http://www.economy.in.ua/pdf/6_2009/16.pdf
6. Носова Т.І. Економічна сутність категорії «інтелектуальний потенціал». *Механізм регулювання економіки.* 2014. №2. С. 159-166. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/38671>
7. Перерва П.Г., Глізнуца М.Ю. Бенчмаркетинг як метод оцінювання інтелектуального потенціалу регіонів. *Маркетинг і менеджмент інновацій.* 2015. №4. С. 11-19. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/43383>
8. Перерва П.Г., Марчук Л.С. Інтелектуальний потенціал як економічна категорія. *Вісник НТУ «ХПИ».* 2018. №15(1291). С. 53-63. <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/9ebed007-516b-4d6a-a411-4e7122b8b106/content>
9. Ситник Й.С. Інтелектуальний потенціал як фактор інтелектуалізації систем менеджменту підприємства. *Економічний вісник.* 2012. <https://economy.kpi.ua/uk/node/377>
10. Холявка Л.Ю. Принципи формування і використання інтелектуального потенціалу підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.* 2013. №776. С. 190-200. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_31

References

1. Andriienko, M.M., & Shpak, I.O. (2021). Ekonomichna otsinka kryteriiv upravlinnia rezultatyvniosti pidpriemstva. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky,* 4(63), 35-40 Retrieved from <http://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/1205> doi.org/10.32689/2523-4536/63-5
2. Arefieva, O., & Tytykalo, V. (2022). Zbalansovanyu mekhanizm formuvannia stratehii mashynobudivnoho pidpriemstva v umovakh transformatsiy pry prostorovo-protsesnomu upravlinni. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka, Ser. Ekonomika,* 13(26). Retrieved from <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/447> doi.org/10.33296/2707-0654-13(26)-10
3. Vovkanych, S.Y. (2001). Dukhovno-intelektualnyi potentsial Ukrainy ta yiyi natsionalna ideia. Lviv.
4. Mochernyi, S. (Ed.). (2005). *Ekonomichni entsyklopedychnyi slovnyk.* (Vols 1-2). Lviv: Svit.
5. Maniv, S.Z. (2009). Intelektualnyy potentsial: yoho sut ta skladovi. *Ekonomika ta derzhava,* (6), 51-55. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/6_2009/16.pdf

6. Nosova, T.I. (2014). Ekonomichna sutnist katehoriï «intelektualnyi potentsial». Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky, (2), 159-166. Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/38671>

7. Pererva, P.H., & Hliznutsa, M.Yu. (2015). Benchmarketyh yak metod otsiniuvannya intelektualnoho potentsialu rehioniv. Marketynh i menedzhment innovatsiy, (4), 11-19. Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/43383>

8. Pererva, P.H., & Marchuk, L.S. (2018). Intel'ektualnyi potentsial yak ekonomichna katehoriia. Visnyk NTU «KhPI», 15(1291), 53-63. Retrieved from

<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/9ebed007-516b-4d6a-a411-4e7122b8b106/content>

9. Sytnyk, Y.S. (2012). Intel'ektualnyi potentsial yak faktor intelektualizatsii system menedzhmentu pidpriemstva. Ekonomichnyy visnyk. Retrieved from <https://economy.kpi.ua/uk/node/377>

10. Kholiavka, L.Yu. (2013). Pryntsypy formuvannya I vykorystannya intelektualnoho potentsialu pidpriemstva. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnirka», Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku. (776), 190-200. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_31

INTELLECTUAL POTENTIAL AS THE MAIN FACTOR OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE

O. V. Arefieva, D.E., Professor, National Aviation University,

N. V. Kovalenko, D.E., Professor, National Transport University,

M. M. Andriienko, Ph. D (Econ.), Associate Professor, National Aviation University

Methods. In conducting a study of the intellectual potential of an enterprise, the article uses the method of scientific abstraction to define theoretical and methodological approaches to the essence of the concept of «intellectual potential», system approach to use a methodological approach to the components of the process of managing the efficiency of the intellectual potential of an enterprise.

Results. The composition of the economic category of «intellectual potential» is determined on the basis of generalization of characteristics based on scientific developments of researchers on effective management at an enterprise. It has been found that the existing contradictions between the object and subject in the process of intellectual potential management should be resolved with the help of economic instruments: purpose, goal, principles, methods, ways and indicators of enterprise performance evaluation.

Novelty. The article proposes a methodical approach to effective management of the intellectual potential of an innovative enterprise, the essence of which is a systematic step-by-step assessment of economic instruments aimed at harmonizing production and economic interests between objects and subjects in the course of creating high-tech products. The structural composition of the process of balancing the harmonization of production and economic interests between the subject and the object in the field of innovation activity includes: goals and objectives of development of an innovative enterprise, tools for ensuring the efficient use of the intellectual potential of an enterprise, principles for ensuring the efficiency of use of the intellectual potential of the enterprise and expected results in the form of knowledge-intensive products.

Practical value. Based on the results of the scientific research, the author proposes economic guidelines for managing the intellectual potential of an innovative enterprise, which will help to resolve the existing contradictions in the implementation of production and economic activities and will contribute to the development of innovative areas of work.

Keywords: intellectual potential, production and economic interests, management tools, principles, innovative products.

Надійшла до редакції 17.02.23 р.